

فصلنامه نقدکتاب

اطلاع‌رسانی
ارتباطات

سال چهارم، شماره ۱۳ و ۱۴
بهار و تابستان ۱۳۹۶

۹۵

کتابی بومی برای روزنامه‌نگاران آینده

• سعید ارکان‌زاده یزدی

دانشجوی دکتری فرهنگ و ارتباطات پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات اجتماعی جهاد دانشگاهی/

Saeed.arkan@gmail.com

چکیده

روزنامه‌نگاری در ایران به‌صورت تجربی فعالیت خود را پیش می‌برد، اما دست‌کم از دهه ۴۰ تاکنون، بر اهمیت آموزش روزنامه‌نگاری از طریق دانشکده‌ها یا متون آموزشی نیز تأکید شده‌است. در این میان، متونی ارزش بیشتر دارند که اصول روزنامه‌نگاری را با تجربه پیوند زده باشند. کتاب چگونه روزنامه‌نگار شویم؟ در چهار بخش سعی می‌کند به کسانی که به روزنامه‌نگاری علاقه دارند یا دوره کارآموزی را می‌گذرانند، تصویر کلی این حرفه را نشان دهد. بخش اول کتاب به روشن کردن فضای روزنامه‌نگاری، بخش دوم به اصول حرفه‌ای آن، بخش سوم به شیوه تحصیل آن در دانشگاه و بخش چهارم نیز به پیدا کردن شغل و کارآموزی اختصاص داده شده‌است. در لابه‌لای مباحث کتاب، بخش‌های «از استاد بپرس» آورده شده که پاسخ استادان روزنامه‌نگاری به پرسش‌هایی درباره موضوعات مورد بحث کتاب است. در این مقاله تلاش شده‌است، میزان کاربردی بودن هریک از فصل‌های کتاب و انطباق محتوای آن‌ها با روزنامه‌نگاری خاص ایران ارزیابی شود و در انتها نیز از زاویه‌ای انتقادی بررسی گردد.

کلیدواژه

روزنامه‌نگار، روزنامه، روزنامه‌نگاری ایران، تحریریه، اخلاق حرفه‌ای.

۱. مقدمه

کتاب چگونه روزنامه‌نگار شویم؟ برای تازه‌واردان به دانشکده‌های روزنامه‌نگاری و علاقه‌مندانی نوشته شده‌است که می‌خواهند روزنامه‌نگاری را شروع کنند. روزنامه‌نگاری در ایران حرفه‌ای جذاب و البته پر از پیچیدگی و دردسر است. احمد توکلی، عضو هیئت‌علمی رشته ارتباطات دانشگاه آزاد اسلامی که سابقه‌ای طولانی

■ توکلی، احمد. (۱۳۹۵)، چگونه روزنامه‌نگار شویم؟ به دنیای روزنامه‌نگاران خوش آمدید، تهران، تانیه، ۱۱۲ ص، ۹۰۰۰۰ ریال، ۱۰۰۰ نسخه، شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۲۵۹-۲۲-۱

فصلنامه نقدکتاب

**اطلاع‌رسانی
ارتباطات**

سال چهارم، شماره ۱۳ و ۱۴
بهار و تابستان ۱۳۹۶

۹۶

در روزنامه‌نگاری دارد و کتاب‌های متعددی نیز در زمینه روزنامه‌نگاری تألیف و ترجمه کرده، خود در مقدمه کتاب نوشته‌است که هدف از نگارش کتاب این بوده‌است که مخاطبان از خود بپرسند، چرا می‌خواهند وارد عرصه روزنامه‌نگاری شوند و به دنبال چه چیزی هستند: «به دنبال چه هستید؟ یک لقمه نان؟ شغلی که می‌شود چندسالی بی‌خیالی‌های جوانی را در آن سپری کرد؟ یا رؤیای شهرت به هر قیمت!» (ص ۱۲).

کتاب چهار بخش کلی دارد: ابتدا انگیزه‌ها و علاقه‌هایی را که باعث می‌شود جوانان به سمت روزنامه‌نگاری کشیده شوند، برشمرده سپس مراعات‌ها، اصول و اخلاق حرفه‌ای این کار را شرح داده‌است؛ کسانی که روزنامه‌نگار می‌شوند یا در محیط دانشگاهی درس این حرفه را می‌خوانند و بعد به تحریریه‌ها می‌روند یا این که به‌طورمستقیم با کمی کارآموزی به بازار کار وارد می‌شوند. بخش‌های بعدی کتاب چگونه روزنامه‌نگاری شویم؟ برای علاقه‌مندان به این حرفه، محیط دانشگاهی آموزش روزنامه‌نگاری و فضای کار حرفه‌ای را شرح داده‌است.

۱-۱. حرفه‌ای جذاب اما پرمسئولیت

جوانی که می‌خواهد روزنامه‌نگار شود، چه در رشته روزنامه‌نگاری دانشگاه پذیرفته شود چه نشود، باید ویژگی‌هایی داشته باشد. نویسنده در صفحه‌های ابتدایی بعد از مقدمه از خواننده می‌پرسد که آیا این ویژگی‌ها را دارد یا نه؟ او باید به‌راحتی با مردم ارتباط برقرار کند، اطلاعات عمومی خوبی داشته باشد، کنجکاو باشد، خوب ببیند، خوب به‌خاطر بسپارد، برای رسیدن به حقایق صبر و استقامت روحی و فیزیکی داشته باشد و با علاقه‌مندی رویدادهای مهم را دنبال کند. اگر این ویژگی‌ها در فرد کم‌رنگ باشد، باید گفت حرفه مناسبی را برای آینده خود انتخاب نکرده‌است. از سوی دیگر، نویسنده از همان خطوط اولیه متن، به خواننده هشدار

می‌دهد که پیشرفت و ارتقا در روزنامه‌نگاری یک‌شبه و ناگهانی نیست و باید ماه‌ها و سال‌ها بگذرد تا یک روزنامه‌نگار بتواند تجربه بیندوزد و حرفه‌ای شود و در آینده شاید به دبیری و سردبیری در یک رسانه هم برسد.

توکلی، تصویری دراماتیک، پرشور و جذاب از یک تحریریه ارائه می‌کند که بسیاری از جوان‌ها را وقتی با آن در تحریریه‌ها روبه‌رو می‌شوند، شیفته روزنامه‌نگاری می‌کند. «گروهی جوان و پرانرژی در کنار موسسیدان باتجربه نزدیک به هم نشسته‌اند و با خودکار یا دکمه‌های صفحه‌کلید خود مطالبی را می‌نویسند یا تایپ می‌کنند، درباره وقایع روز با هم مشورت و گفت‌وگو می‌کنند، در میان وبسایت‌ها و روزنامه‌ها تازه‌ترین خبرها را پی‌گیری می‌کنند، به‌سرعت می‌روند چون اتفاقی افتاده‌است، به‌سرعت می‌آیند چون باید گزارشی را منتشر کنند. خنده و شوخی، جدیت و کار، چای و بیسکویت و البته تندی و فریادهای گاه و بی‌گاه سردبیر و دبیر که آن هم جزئی از هیجانات تحریریه است؛ این است، آنی که باید باشد.» (ص ۱۷-۱۸). البته بلافاصله نهیب می‌زند که جوانان تصور نکنند همه روزنامه‌نگاری همین تصویر جذاب است، بلکه الزاماتی حرفه‌ای در روزنامه‌نگاری وجود دارد که این شغل را کاری دشوار و گاهی طاقت‌فرسا کرده‌است.

روزنامه‌نگاران در قبال آگاه‌کردن جامعه خود و مراقبت از عملکرد مسئولان این جامعه مسئولیت و تعهد دارند. برای همین، نویسندگان مخاطبان خود می‌پرسد: «آیا صرفاً برای کسب معاش یا بازی‌گوشی‌های جوانی وارد این چرخه می‌شویم یا هدف والاتری را دنبال می‌کنیم؟» (ص ۲۰). نویسندگان کتاب شرح می‌دهد که این مسئولیت کلیدی ایجاب می‌کند، روزنامه‌نگاران صداقت، شجاعت و خلاقیت داشته باشند. بخش عمده‌ای از کار روزنامه‌نگاری، کنجکاوی و سرک‌کشیدن به مناطق ممنوعه یا نشان‌دادن تصاویری است که برخی دوست ندارند آن تصویر نشان داده شود. گاهی این کنجکاوی‌ها به‌قدری وحشتناک است، مثل خبرنگاری جنگ که تأثیری همیشگی روی خود روزنامه‌نگاری می‌گذارد. توکلی می‌گوید: شجاعت صفتی است که روزنامه‌نگاری برای روبه‌روشدن با این فضا نیاز دارد (ص ۲۰). خلاقیت را نیز یکی دیگر از ویژگی‌های پایه‌ای روزنامه‌نگاران برشمرد و گفته شده امری است که می‌تواند با تمرین و به‌صورت اکتسابی نیز در فرد رشد کند (ص ۲۳). نویسندگان برای رشد خلاقیت در فرد علاقه‌مند به روزنامه‌نگاری توصیه‌هایی نیز دارد؛ مثل بالابردن اعتمادبه‌نفس در ارتباط برقرار کردن با دیگران، مطالعه، دوستدار خلاقیت‌بودن، علاقه نشان‌دادن به طنز، استقبال از نقدشدن و زیاد سؤال پرسیدن از خود (ص ۲۶-۲۹).

فصلنامه نقدکتاب

اطلاع‌رسانی
وابستگی‌ها

سال چهارم، شماره ۱۳ و ۱۴
بهار و تابستان ۱۳۹۶

۹۷

۲-۱. از استاد پیرس

روی جلد کتاب چگونه روزنامه‌نگاری شویم؟ عکس‌ها و نام‌های چند روزنامه‌نگار پیشکسوت و مدرس روزنامه‌نگاری آمده‌است. یکی از ویژگی‌های خاص این کتاب، استفاده از نظرات پیشکسوتان روزنامه‌نگاری دربارهٔ موضوعات بخش‌های مختلف کتاب است. توکلی در شش جای کتاب، پس از به‌پایان‌رساندن هر بخش، از شش تن از پیشکسوتان و مدرسان روزنامه‌نگاری دربارهٔ موضوع نظر خواسته و تحت عنوان «از استاد پیرس» نظر آن‌ها را آورده و پشت‌سرهم منتشر کرده‌است. این افراد عبارت‌اند از مجید رضاییان، یونس شکرخواه، فریدون صدیقی، محمدمهدی فرقانی، علی‌اکبر قاضی‌زاده و حسن نمکدوست تهرانی. این کار به نویسنده کمک کرده به‌صورتی انضمامی و مصداقی بحث‌ها را بپروراند و تکمیل کند و همچنین باعث شود مباحث مربوط به روزنامه‌نگاری بومی ارائه شوند.

روزنامه‌نگاری حرفه‌ای است که از مغرب‌زمین به ایران آمده اما به تدریج، با توجه به شرایط اجتماعی، فرهنگی و سیاسی ایران به نوعی روزنامه‌نگاری خاص این کشور تبدیل شده‌است. محدودیت‌های درون‌سازمان و برون‌سازمانی بسیاری، روزنامه‌نگاری در ایران را با روزنامه‌نگاری در کتاب‌ها و کلاس‌های دانشگاه متفاوت کرده‌است. وقتی دانشجویان و کارآموزان روزنامه‌نگاری کتاب‌های ترجمه‌شده یا حتی برخی از کتاب‌های تألیفی آموزش را می‌خوانند، الزامات و زیرساخت‌های آن حرفه را بسیار متفاوت از فضای واقعی روزنامه‌نگاری در ایران می‌یابند. فعالیت‌هایی در کتاب‌ها و سر کلاس‌ها برای روزنامه‌نگاران توصیه می‌شود که در ایران کمتر می‌توان به آن‌ها عمل کرد؛ اما بخش «از استاد پیرس» به کتاب این کمک را کرده‌است تا بتوانند روزنامه‌نگاری ایرانی را بهتر به مخاطب بشناساند.

نویسنده کتاب، در انتهای هر بخش، ابتدا یک سؤال مشترک را از پیشکسوتان روزنامه‌نگاری پرسیده و سپس پاسخ هریک از آنان را در ادامه آورده‌است. اولین سؤال این است: «پیشنهاد شما به کسی که علاقه‌مند است خبرنگار شود، چیست؟ چه قدم‌های اولیه‌ای لازم است؟» (ص ۲۹). در میان پاسخ‌ها، حسن نمکدوست پاسخی داده که می‌تواند اشاره‌ای به ویژگی بومی بودن کتاب چگونه روزنامه‌نگار شویم؟ هم باشد: «قبل از هر چیز، فرد باید دربارهٔ حرفهٔ روزنامه‌نگاری، ویژگی‌هایی که یک خبرنگار باید داشته باشد، فضای مطبوعاتی ایران و مسائل آن جست‌وجو کند. بسیاری از علاقه‌مندان، روزنامه‌نگاری را از دور دست می‌بینند و بیشتر به وجوه اجتماعی و سیاسی آن توجه دارند. کم‌توجهی به جنبه‌های فراوان و گوناگون خبرنگاری همان قدر که ممکن است باعث جلب و جذب سریع به حرفه شود، می‌تواند به سرعت باعث سرخوردگی و سردرگمی نیز بشود... یک علاقه‌مند به حرفهٔ خبرنگاری در

فصلنامه نقدکتاب

اطلاع‌رسانی
ارتباطاتسال چهارم، شماره ۱۳ و ۱۴
بهار و تابستان ۱۳۹۶

۹۸

کشور ما باید بداند که در شرایط معمول سایر حرفه‌ها به کار نمی‌پردازد و زندگی حرفه‌ای او درگیر مناسبات رسانه‌ای خاص ایران خواهد بود» (ص ۳۳).

۳-۱. بحران روزهای اول

بخش بعدی کتاب کمی فنی‌تر است. کسی که می‌خواهد وارد حرفه روزنامه‌نگاری شود، پس از درک این که چه ویژگی‌هایی برای این کار مناسب است، باید بداند اساساً در این شغل چه کارهایی انجام می‌شود. در این بخش به پایبندی به اصول حرفه‌ای روزنامه‌نگاری پرداخته شده که شامل تعهدات روزنامه‌نگار در کار خود به مخاطب، همکاران و مدیریت رسانه است. خواننده به تدریج درمی‌یابد که روزنامه‌نگاری یک شغل پرمسئولیت است که در آن، فرد برای گزارش دادن هر کلمه و تصویری، باید پاسخ‌گوی طیف وسیعی از افراد، از خواننده گرفته تا مدیر رسانه باشد.

نیمه اول بخش دوم کتاب به شرایطی می‌پردازد که ممکن است یک روزنامه‌نگار تازه‌کار در تحریریه با آن مواجه شود و نویسنده مدام هشدار می‌دهد که این شرایط اغلب دشوار و بحرانی نباید باعث شود تعهد فرد تازه‌وارد نسبت به همکارانش زیر سؤال برود. این بخش از کتاب چگونه روزنامه‌نگار شویم؟ بسیار ایرانی است. توکلی تلاش کرده تلویحاً مشکلاتی را که در تحریریه‌های رسانه‌های ایران وجود دارد، در نظر داشته باشد مسائلی مثل محیط به شدت رقابتی، بدگویی پشت سر دیگران، اعتراف نکردن به اشتباه و ندانستن یا شکنندگی امنیت شغلی و به کارآموز روزنامه‌نگاری بگوید که از این کارها پرهیز کند. در میانه این بخش، یک قسمت «از استاد پیرس» اضافه شده که می‌پرسد: «خبرنگار تازه‌کار چگونه باید با بحران‌های کاری خود کنار بیاید؟ برای مثال، مشکلاتی که با دبیر یا سردبیرش پیدا می‌کند» (ص ۴۵). علی‌اکبر قاضی‌زاده در این قسمت، از مشکلات ساختاری که در تحریریه‌های ایران به وجود آمده است، می‌گوید: «در عرف این حرفه قرار است یک خبرنگار پس از چندسال کار حرفه‌ای و به شرط داشتن قابلیت‌های حرفه‌ای بتواند معاون دبیر باشد. آن‌گاه سال‌ها باید کار و تجربه به دست آورد تا دبیر و سپس سردبیر شود. در این سال‌ها، این نظام حتی مخدوش شده است؛ خبرنگار تازه‌کار اگر به‌ویژه در همین رشته تحصیل کرده باشد، به آسانی نمی‌تواند خواسته‌های دبیر و سردبیری را که با اصول فراگرفته‌اش همخوانی ندارد بپذیرد. به‌ویژه اگر دبیر و سردبیر به‌جای قانع کردن درست خبرنگار تازه‌کار، از سلاح دستور استفاده کند، تنش آغاز می‌شود» (ص ۴۵). خواننده به تدریج متوجه تنش‌هایی می‌شود که در رسانه‌های ایران وجود دارد. با این حال، همه استادان، روزنامه‌نگار تازه‌کار را به صبوری و یادگیری بیشتر تشویق و توصیه کرده‌اند.

فصلنامه نقدکتاب

اطلاع‌رسانی
و ارتباطات

سال چهارم، شماره ۱۳ و ۱۴
بهار و تابستان ۱۳۹۶

نویسنده نیز در صفحه‌های بعدی می‌گوید که ذات و عرف روزنامه‌نگاری تنش‌زا و بحران‌آفرین است و همین امر باعث به‌وجود آمدن دلخوری‌ها و برخوردها با همکاران می‌شود که باید با صبر و مدارا از آن‌ها گذشت؛ به‌جای نق‌زدن و کینه‌توزی، می‌توان مهارت و توان کاری را به حدی بالا برد که تا جای ممکن ریشه دلخوری از بین برود. توکلی می‌نویسد: «متأسفانه یک اصطلاح معروف در میان روزنامه‌نگاران هست که شما از به‌کارگیری آن پرهیز کنید: «این‌جا دوغ و دوشاب فرقی ندارد.» این جمله اگرچه می‌تواند نمایانگر مدیریت ناکارآمد در رسانه‌ها یا ناشی از ساختارهای غیراصولی و غیرحرفه‌ای باشد، اما اگر به باور شما تبدیل شود می‌تواند از همان ابتدا شما را به رکود و درجا زدن وادار کند. می‌تواند شما را از خبرنگار درجه‌یک به کارمند تحریریه و غرزن مبدل کند و مانع پیشرفت شما شود» (ص ۵۴).

روزنامه‌نگاری در غرب، دست‌کم از لحاظ استقلال حرفه‌ای در درجه بالایی قرار دارد. البته در کشورهای غربی در آمریکا بیشتر و در اروپا کمتر. بحث رسانه‌های شرکتی^۱ پیش کشیده شده و این‌که بسیاری از رسانه‌های جریان اصلی به‌جای دفاع از منافع عمومی از منافع شرکت‌ها و قدرت‌های مالک رسانه حمایت می‌کنند، اما استقلال حرفه‌ای در این رسانه‌ها جایگاه بالایی دارد؛ ولی به‌نظر می‌رسد که در ایران به‌دلیل ضعف ساختاری و نهادی رسانه‌ها این استقلال بسیار کمتر است. روزنامه‌نگاران نوازآموده که در کتاب‌ها و کلاس‌ها با موضوع استقلال حرفه‌ای آشنا شده‌اند، وقتی پا به تحریریه‌ها می‌گذارند و با خواست‌های مالکان و مدیران رسانه‌ها روبه‌رو می‌شوند، خواه‌ناخواه دچار تنش و بحران خواهند شد. نویسنده کتاب چگونه روزنامه‌نگار شویم؟ تلاش کرده در نیمه دوم بخش دوم کتاب، خواننده را با این بحران آشنا سازد و راه‌های غلبه بر آن را هم ارائه دهد.

نویسنده کتاب تأکید می‌کند «این شعار که ما حرفه‌ای یا مرده‌شور هستیم و با هر دیدگاهی می‌توانیم کنار بیاییم، منطقی نیست و روزنامه‌نگاران برای آن‌که پاسدار ارزش‌های انسانی باشند، باید نسبت به کاری که انجام می‌دهند توجیه وجدانی داشته باشند» (ص ۵۴) و از سوی دیگر، اصرار دارد که با این شرط، روزنامه‌نگار باید فردی منظم و متعهد به تعهدات کاری سازمان رسانه و مدیران آن باشد. توکلی تأکید می‌کند نه سازمان‌های دولتی و خصوصی باید روزنامه‌نگار را با دوستی‌های ظاهری و هدیه‌دادن‌ها در خدمت خود بگیرند، نه روزنامه‌نگاران از امکانات سازمان رسانه‌ای خود برای اهداف شخصی‌شان استفاده کنند. صادقانه کار نکردن و مثال‌های متعددی که نویسنده درباره این موضوع ذکر کرده، رنگ‌وبوی اتفاقات بومی در این حوزه را به مشام مخاطب می‌رساند. نویسنده آن‌ها را عنوان می‌کند تا در نهایت بگوید که روزنامه‌نگار تازه‌کار باید از آن‌ها پرهیز کند، وگرنه به‌تدریج شهرت و مهارت حرفه‌ای خود را خواهد باخت.

۴-۱. مصائب دانشگاه‌ها

بخش سوم کتاب چگونه روزنامه‌نگار شویم؟ بیشتر برای دانشجویان و فارغ‌التحصیلان رشته روزنامه‌نگاری نوشته شده و البته در دو صفحه انتهایی نیز به دیگر کارآموزان این حرفه پرداخته‌است. این بخش نیز بسیار ایرانی و بومی است و به مشکلاتی پرداخته که در دانشگاه‌ها و بازار کار روزنامه‌های ایران به‌خوبی قابل لمس است. وضعیت دانشگاه‌های کشور برای پروراندن روزنامه‌نگار چندان مناسب نیست و در این بخش از کتاب، نویسنده از نواقص محیط‌های علمی برای تدریس روزنامه‌نگاری می‌گوید. باین حال، اشاره می‌کند دانشجویان این رشته که هنوز روزنامه‌نگاری نکرده‌اند باید فرصت را مغتنم بشمارند و با برنامه آموزش خود را تکمیل کنند. توکلی پس از اشاره به فقدان و کمبود نیروی متخصص برای آموزش، نبود فضاهای آموزشی متناسب، به‌روز نبودن مفاد آموزشی، نداشتن کارگاه برای عملی ساختن تئوری‌ها، فقدان استاندارد لازم برای تعداد صندلی‌های هر کلاس و نظایر آن به‌عنوان مشکلات عمده نظام دانشگاهی، می‌افزاید که بسیاری از دانشجویان نیز از این رشته آگاهی لازم را ندارند و تنها در ابتدای سال سوم تحصیل خود که درس‌های تخصصی شروع می‌شود، تازه متوجه می‌شوند که پا به چه محیطی گذاشته‌اند: «به تجربه می‌توانم بگویم بیش از نیمی از این دانشجویان زمانی که موضوع برای‌شان روشن می‌شود و می‌فهمند که پایان این حرفه به کجا ختم می‌شود، با سرخوردگی تمام، متوجه می‌شوند که راه را اشتباه آمده‌اند. در این زمان تقریباً راه بازگشتی وجود ندارد. آن‌ها با اکراه به راه خود ادامه می‌دهند تا لیسانس خود را بگیرند؛ برخی نیز در مقطع کارشناسی‌ارشد یا تغییر رشته می‌دهند یا به امید گرفتن یک مدرک (که معلوم نیست به چه کارشان خواهد آمد) ادامه همان راه را می‌پیمایند» (ص ۶۶).

نویسنده تلاش می‌کند بگوید که دانشجویان روزنامه‌نگاری علاوه بر برنامه درسی رسمی دانشگاه، باید فعالیت‌هایی جنبی را نیز مدنظر داشته باشند؛ مثلاً فعالیت روزانه یک رسانه را دنبال کنند؛ با روزنامه‌نگاران حرفه‌ای حشرونشر داشته باشند؛ کتاب‌های مهمی را که منابع درس‌های تخصصی‌شان است بخوانند و واحدهای تخصصی و تمرین‌های کلاسی را جدی بگیرند. سپس نوبت به بازار کار می‌رسد. توکلی یکی از واقعیت‌های بزرگ روزنامه‌نگاری در ایران را برای دانشجویان این رشته روشن می‌کند: «جازه بدهید همین ابتدا خیالتان را راحت کنم؛ اگر فکر می‌کنید دانشجوی روزنامه‌نگاری بودن یا فارغ‌التحصیلی در این رشته می‌تواند تضمینی برای کاربایی باشد، سخت در اشتباه هستید. روزنامه‌نگاری حرفه‌ای به‌شدت کاربردی و نیازمند بهره‌دهی کوتاه‌مدت است و مدیران رسانه برای بازدهی به‌شدت کم‌صبرند و شاید بشود به‌جرت گفت این حرفه بیش از هر حرفه دیگر و به‌سرعت، متقاضی خود و میزان کارایی او را برملا می‌سازد؛ بنابراین قبل از ورود به رسانه‌ها خودتان را به‌ویژه در

فصلنامه نقدکتاب

اطلاع‌رسانی
و ارتباطات

سال چهارم، شماره ۱۳ و ۱۴
بهار و تابستان ۱۳۹۶

۱۰۱

بخش‌های کاربردی و عملیاتی مجهز کنید» (ص ۷۳). سپس به عادت مألوف دانشجویان در غرزدن برای این‌که پولی برای کار کردن‌های اولیه‌شان در رسانه‌ها پرداخت نمی‌شود، اشاره و توصیه می‌کند که از این اتفاق استقبال کنند و حتی اگر یک رسانه آن‌ها را به خدمت نگرفت، به رسانه پیشنهاد کنند که مجانی نیز حاضرند برای‌شان کار کنند. توکلی می‌نویسد در شرایطی که دانشگاه‌های روزنامه‌نگاری کشور امکانات و کارگاه کافی برای آموزش عملی روزنامه‌نگاری ندارند، مدتی کار کردن رایگان دانشجویان در رسانه‌های رسمی بهترین روش جبران این کاستی است.

نویسنده در انتهای این بخش به کسانی نیز که روزنامه‌نگاری نخوانده‌اند، اما با خواندن یک رشته تخصصی به نوشتن و گزارش‌دادن در آن حوزه علاقه دارند این نوید را می‌دهد که با توجه به واقعیت کار و نیاز دوطرفه (متقاضی و بازار) می‌توانند راحت‌تر کار پیدا کنند؛ به این شرط که تلاش کنند با یادگیری مهارت‌های روزنامه‌نگاری به یک روزنامه‌نگار تخصصی تبدیل شوند. از نظر او، بهترین کار برای یادگیری کوتاه‌مدت روزنامه‌نگاری، کلاس‌هایی است که در مراکز حرفه‌ای معتبر برگزار می‌شود و چندنمونه از این کلاس‌ها را نیز نام برده‌است.

در قسمت «از استاد پیرس» این بخش، پرسیده شده خبرنگار چگونه می‌تواند شَمّ خبری خود را افزایش دهد؟ زیرا اغلب کارشناسان گفته‌اند باین‌که بخشی از شَمّ خبری ذاتی است، اما آموزش نیز در ارتقای آن بسیار نقش دارد.

۵. شروع به کار حرفه‌ای

بخش آخر کتاب به کارآموزی و ماه‌های اول فعالیت در یک رسانه اختصاص دارد؛ نویسنده ابتدا راه‌های نفوذ و سماجت برای نفوذ به تحریریه‌های حرفه‌ای را برشمرده، سپس گفته‌است اگر وارد شدید باید چه رفتار و چه انتظاراتی داشته باشید. گفته که باید کار را جدی گرفت، تمام‌وقت کار کرد و رقابت‌جو بود. در یک قسمت «از استاد پیرس» هم استادان روزنامه‌نگاری وظایف روزانه یک روزنامه‌نگار را برشمرده‌اند. خود نویسنده نیز در ادامه این وظایف روزانه را شرح داده‌است. برنامه‌ریزی، تقویت شَمّ خبری و ارتباط با منابع خبری از جمله کارهایی است که نویسنده آن‌ها را توصیه می‌کند. یک قسمت دیگر «از استاد پیرس» هم به چگونگی ارتباط برقرار کردن خبرنگاران با منابع خبری پرداخته‌است. علی‌اکبر قاضی‌زاده در این قسمت به خوبی حال‌وهوای جستجو برای رسیدن به اطلاعات به‌واسطه منابع خبری را شرح داده‌است: «وقتی دانشجوی این رشته بودم استادان روزنامه‌نگاری می‌گفتند که خبرنگار باید انواع دانستنی‌ها و اطلاعات در جهان پیرامون خود را بداند و در ذهن خود حفظ کند. برای تأکید بر این موضوع، اضافه می‌کردند که فیلسوف باید از همه دانش‌ها آگاه باشد و روزنامه‌نگار باید فلسفه هم بداند! در دنیای

امروز روزنامه‌نگاری، این الگو، نه اجراکردنی است و نه در اساس لازم. امروزه استادان این رشته اعتقاد دارند که روزنامه‌نگار باید این مهارت حتمی را داشته باشد: پاسخ هر پرسش را کجا، از چه کسی و چگونه می‌توان به‌دست آورد» (ص ۱۰۳).

در انتهای کتاب، توکلی بخش‌های مختلف را جمع‌بندی کرده‌است و توصیه‌ای به تازه‌واردان به روزنامه‌نگاری حرفه‌ای ایران دارد که در فضای فعلی روزنامه‌نگار کشور بسیار لازم است. او با تأکید بر این که روزنامه‌نگار همواره باید خلاقیت خود را حفظ کند و تا پایان زندگی بیاموزد می‌گوید: «با اولین آفرینی که از افراد بالادستی شنیدید خودتان را تمام نکنید. آفرین شنیدن خوب است و این یعنی این که حالا برو جلو» (ص ۱۱۱).

۲. نقد و نتیجه‌گیری

کتاب چگونه روزنامه‌نگار شویم؟ نوشته‌ی احمد توکلی است که عضو هیئت‌علمی رشته روزنامه‌نگاری در دانشگاه، مؤلف بیش از ۱۰ کتاب در زمینه روزنامه‌نگاری و دارای سابقه طولانی روزنامه‌نگاری حرفه‌ای است. قصد اصلی کتاب نیز این نبوده‌است که به‌صورت جامع آموزش روزنامه‌نگاری را انجام دهد؛ بلکه با عنوان فرعی به دنیای روزنامه‌نگاران خوش آمدید! که روی جلد مرقوم شده، این‌طور نشان داده‌است که می‌خواسته متنی باشد برای کسانی که می‌خواهند اولین گام‌های روزنامه‌نگاری را بردارند.

نویسنده تلاش کرده در چهار بخش مختلف حال‌وهوای روزنامه‌نگاری، اصول حرفه‌ای این شغل، تحصیل در آن رشته و کارآموزی آن را برای تازه‌واردان روشن کند و کتابی بنویسد که بومی باشد و به‌جای توصیه‌های ایده‌آلی که بسیاری در عمل امکان کاربردی‌شدن ندارند، پیشنهادهایی برای ارتقا در فضای روزنامه‌نگاری ایران داشته باشد. بسیاری از کتاب‌های آموزش روزنامه‌نگاری در ایران ترجمه‌ای هستند و این کتاب به‌عنوان یک کتاب آموزشی تألیفی می‌تواند بر غنای ادبیات آموزش روزنامه‌نگاری بومی بیفزاید. بخش‌های «از استاد پیرس» کتاب نیز که سؤال درباره موضوعات کتاب از استادان روزنامه‌نگاری است به رسیدن به این هدف کمک می‌کند. شاید کسانی که در پی آموزش گام‌به‌گام روزنامه‌نگاری یا جزئیات مراحل روزنامه‌نگاری هستند، با این کتاب نتوانند به هدف خود برسند، اما کتاب فضای کلی روزنامه‌نگاری را به مخاطب نشان می‌دهد؛ اما در مواردی، به‌نظر می‌رسد سؤال‌هایی که از استادان پرسیده می‌شود بسیار کلی است؛ سؤال صفحه ۵۸ کتاب که از استادان می‌پرسد «خبرنگار چگونه می‌تواند گام‌های حرفه‌ای‌شدن را به‌سرعت طی کند؟» می‌تواند مصداق این نقد باشد. از سوی دیگر، باین که تلاش شده استادان منتخب در این بخش دارای هر دو بُعد دانشگاهی و حرفه‌ای باشند، جای خالی شخصیت‌هایی صرفاً حرفه‌ای و البته جاافتاده در این

حوزه حس می‌شود. کسانی مثل سردبیران کنونی یا سابق روزنامه‌های سراسری یا ستون‌نویسان و منتقدانی که به چهره‌هایی مطبوعاتی تبدیل شده‌اند، ولی لزوماً استاد دانشگاه یا مدرس روزنامه‌نگاری نیستند. باین‌حال، کاملاً قابل‌درک است که انتخاب بی‌حرف‌و‌حدیث چنین افرادی در محیط حرفه‌ای ایران بسیار دشوار باشد. در بخش‌هایی از کتاب که نقل‌قول‌هایی از روزنامه‌نگاران عنوان شده، در صفحه‌های ۲۱-۲۲، ۲۴-۲۶، ۴۱، ۷۶، ۸۶ و ۸۷-۸۸ منبع نقل‌قول‌ها نیامده‌است. همچنین کتاب در پایان، بخش کتاب‌شناسی نیز ندارد. البته باید گفت متن کتاب پیشنهادها و توصیه‌هایی برای علاقه‌مندان به روزنامه‌نگاری است که نویسنده برای نگارش آن‌ها از مرجع و منبعی استفاده نکرده‌است، اما می‌توانست دست‌کم برای ارجاع نقل‌قول‌ها بخش کتاب‌شناسی نیز در انتها داشته باشد.

روزنامه‌نگاری را اگر ترجمه‌ای برای لغت ژورنالیسم در انگلیسی بدانیم، می‌تواند غیر از رسانه‌های چاپی شامل رسانه‌های پخش و آنلاین هم باشد. گرچه یکی از استادان بخش «از استاد پرس» از استادان روزنامه‌نگاری آنلاین انتخاب شده، اما به‌نظر می‌رسد که روح کلی حاکم بر کتاب به روزنامه‌نگاری در نشریات چاپی اشاره دارد. همچنین باین‌که تلاش شده در لابه‌لای صفحه‌های، به شبکه‌های اجتماعی و استفاده روزنامه‌نگاران از ابزارهای جدید نیز اشاره شود، ولی کمتر به تأثیر عمیق این رسانه‌ها بر رسانه‌های سنتی و مصائب احتمالی ناشی از توجه بیش‌از‌حد به آن برای روزنامه‌نگاران جوان پرداخته شده‌است. باین‌حال، توصیه‌هایی دربارهٔ این‌که روزنامه‌نگاران باید به خیابان بروند و کارشان فقط محدود به حضور در دفتر رسانه نباشد در کتاب وجود دارد؛ توصیه‌ای که با شیوع ابزارهای جدید ارتباطی در تحریریه‌ها، امروزه تأکید زیاد بر آن ضروری به‌نظر می‌رسد.

یکی از دشواری‌های روزنامه‌نگاری در ایران محدودیت‌های رسمی و غیررسمی این حرفه است. در بخش پای‌بندی به اصول حرفه‌ای، به‌اختصار به این مسئله اشاره شده اما با توجه به گستردگی این امر در کشور، شاید بهتر بود که بیشتر به آن توجه می‌شد. در بخش اصول حرفه‌ای یا حتی در دیگر بخش‌های کتاب نیز ممکن است این سؤال پیش آید که چرا چنان موارد و اصولی انتخاب شده و موارد دیگر بیان نشده‌اند؛ اما با توجه به گستردگی موضوعات و محدودیت حجم کتابی که برای تازه‌واردان نوشته می‌شود، چنین کنونی می‌تواند قابل‌درک و موجه باشد. به‌هرحال، باید گفت کتاب ساختار روشن و سراسری دارد و نویسنده به‌خوبی درک کرده که بحث را از چه نقطه‌ای شروع و به کدام نقطه ختم کند و به چه مسائلی اشاره کند که برای خواننده ملموس باشد.

پی‌نوشت

1. Corporate Media